

ПОЕЗИЯТА НА БЪЛГАРСКИТЕ ПАВЛИКЯНИ

Красимир Станчев

Литературата на българите-католици все още принадлежи към недостатъчно проучените явления от нашето културно наследство. Не е приведен в известност всичкият запазен материал въпреки заслугите в това отношение на Л. Милетич¹ и В. Чапликов.² В научните изследвания и общите курсове по история на българската литература на по-голяма популярност се радват само сборникът „Абагар“ и неговият автор Филип Станиславович.³ В общо-исторически аспект проникването и разпространението на католицизма у нас също е било обект само на едно по-значително изследване.⁴ Няма единство и в употребата на термините „българи-католици“ и „павликяни“. Първият термин е по-обобщаващ и включва дейността на всички българи от католическо вероизповедание. Тук запазвам втория за означаване на българите-католици от Пловдивско, сред които литературният живот е бил най-развит и които действително са наследници на стари павликянски и богомилски традиции.

В по-ново време са дадени някои общи насоки за бъдещи изследвания. П. Диневков например отбелязва, че произведенията на българо-католическата литература „представят известен интерес с оглед на зараждането на жанровете и на изграждането на понятията за художественост от съвременно гледище“⁵. А Ем. Георгиев сочи културната и книжовна дейност на българите-католици като една от сферите, в които се проявява българският Предренесанс и които „в по-голяма или по-малка степен излизат извън границите на средновековното предание“⁶.

Разработването на тези плодотворни насоки би ни позволило да навлезем от нова гледна точка в интересния и все още недобре изяснен кръг от въпроси около генезиса на нашата възрожденска литература. Тук ще се спра само на една съществена и обикновено убягваща от вниманието на авторите страна

¹ Л. Милетич. Нашите павликяни. — СбНУ, т. XIX, С., 1903; също Нови документи по миналото на нашите павликяни. — СбНУ, т. XXI, С., 1905.

² Вж. Календар св. Кирил и Методий. Изд. на Соф. катол. енория за годините 1926—1929 и 1931—1935.

³ В. Пундев. Сборник „Абагар“ от епископ Филип Станиславов. С., 1926; Б. Пенев. История на новата българска литература. Т. I. С., 1930; А. Л. Йосифов-Бохачев. Епископ Филип Станиславов. С., 1937.

⁴ Н. Милев. Католишката пропаганда в България през XVII в. С., 1914.

⁵ История на българската литература в 4 тома. Т. I. С., 1962, с. 409.

⁶ Ем. Георгиев. Паисий Хилендарски — между Ренесанса и Просвещението. — В: Паисий Хилендарски и неговата епоха. С., 1962, с. 259.

на павликянската книжнина — поезията. Изясняването на нейните особено-сти би ни помогнало да видим в нова светлина зараждането на новобългарската поетическа система, както и връзката ѝ със средновековната.

* * *

Преди всичко трябва да се види с какви произведения се представя павликянската поезия.

Първ Л. Милетич⁷ публикува обилен поетически материал. Голяма част от него е взета от сборника на Павел Гайдаджийски Дуванлията⁸ — ръкопис от 1775 г. Той включва стихотворни молитви, песни с най-разнообразно съдържание — от строго религиозни до доста волни лирически изяви, стихотворни приказки и басни. В други ръкописи от края на XVIII и първите десетилетия на XIX в., с които Л. Милетич е работил по време на обиколките си из католическите села в Пловдивско и които сега са с неизвестно местонахождение наред с творби, еднакви или сходни с познатите от сборника на Павел Дуванлията, се намират оди за съвременни черковно-обществени дейци и сатирични песни. Към средата на XIX в. някой от тези стихотворения се появяват вече и в печатни книги. Но, както отбелязва и Л. Милетич, по това време павликянската поезия вече запада. С идването на капуцините в Пловдив се пресича влиянието на фолклора, който дотогава подхранва поезията на павликяните и започва съчиняването на бездарни, сухи стихотворения със строга християнско-морализаторска насоченост.

Голяма част от по-ранните творби на павликянската поезия, изглежда, са дело на споменатия Павел Гайдаджийски Дуванлията (1704—1804). Сред написаните от него шест книги,⁹ предназначени за нуждите на католическата пропаганда и богослужение, фигурира един сборник с духовни и поучителни песни. Този сборник е бил преписван и сега е трудно да се установи първоначалният му състав. Към него възхожда и ръкописът, принадлежал на Д. А. Гюров,¹⁰ по който В. Чапликов публикува някои песни. В сборника те били разделени на девет групи: четири песни за сътворението на човека и за грехопадението; две за рождество; двадесет и четири песни „За мъка и смърт Исус-кръстова“; три за възкресение; шест катехични песни; шестата група съдържа тринадесет песни в чест на дева Мария и една песен-молитва на ангел-пазител; две песни за майката на св. Алекси — популярен светец през Средновековието и Възраждането, на когото са посветени доста творби и преработки; в осмата група влизат две песни за славея и една елегия — „Мария, царица от Унгария, оплаква цар Лудовика“; накрая има четири религиозни песни на турски език, писани, както и останалите, с латиница. Общо сборникът съдържа шейсет и две песни.

Значително количество стихотворни произведения съдържат и шест от четиринадесетте павликянски ръкописа, съхранявани в Софийската народна библиотека „Кирил и Методий“. Най-интересен е № 780 от края на XVIII в. Неговите първи 48 листа липсват, а запазената част започва със стихотворението „Дедо Адам и Ева у Земен рай“ (срв. посочената по-горе първа група в сборника на Д. Гюров). Ето неговото начало:

⁷ Л. Милетич. Нашите павликяни. — СбНУ, XIX.

⁸ Вж. за него у Л. Милетич, цит. съч. и Календар св. Кирил и Методий за 1926 г., с. 67—68.

⁹ Г. Гиев. Кратки биографии на свещениците българи, родени в Пловдивската епархия — Календар св. Кирил и Методий за 1937 г., с. 133—134.

¹⁰ Календар св. Кирил и Методий за 1928 г., с. 80—81.

Од парви час, од парво време
стори Господ небо и земе.

На небето ангеле прави
за земета хора стави.

Од земе направи чилека
сас душа да живей довека...¹¹

Това стихотворение излага в народноприказен дух и в свежи, повлияни от фолклора стихове библейската легенда за сътворението на човека и за грехопадението. На места авторът минава към диалогична форма, което е нещо характерно за немалка част от павликянската поезия.

По-нататък в същия ръкопис има една песен „На свето причестение“, която е интересна с това, че в две колони успоредно е записан латински и български текст, като българският не е дословен превод, а преработка.

Следва плач на Дева Мария, подир който идват част от приказките и басните, за които говори Л. Милетич. В използвания от него сборник на Павел Дуванлията те са 25 стихотворни и 3 в проза, а тук 13, всичките в стихове. Този интересен цикъл започва така:

Приказка 1а

ЛИСИЦА СЪС ЧАПЛЕК

Ида чаплек сад до тебе,
че за гърло лек ми требе.

Една риба ядех една
бърже, бърже, че бях гладна.

Рекох да се понахрана,
а кост едри у гърло остана...

Следват „Лисица гощава чаплек“ и „Чаплек гости лисицата“, в които се развива сюжетът на познатата басня за щъркела и лисицата. По-нататък идват приказки за петел и лисица, за вълк и агне, за сврака, за пеперуда и т. н. Особен интерес представляват някои приказки (№ 6, 7 и 8), които са диалог между баба и дядо. В тях се разискват морално-етични въпроси, като не са изпуснати и социалните отношения:

Приказка 8а

БАБА СЪС ДЯДО

Много нещо, дядо, на този свят аз не умея,
попа да питам хемен не смея.

Защо ли едни хора имат и до шия са сити,
а други гладни и с парцали увити.

Едни здрави, яки, весели скачат,
а други болни, слаби клетуват, плачат...

След цикъла приказки идват три молитви-похвали (за Богородица, за всички светии и за бога), в които е използвана анафората като ритмично средство, което напомня за един от основните ритмоопределители в старобългарската поезия.¹² Следват други песни с религиозна тематика, сред които и често срещаните в павликянските сборници „Песни на седемте болевни“.¹³

В ръкопис № 779 в СНБ (от 1780 г.) намираме отново тези „Песни духовни за седемте болевни от Блажена девница Мария“, както и четири песни в поместе-

¹¹ Както е известно, цялата павликянска книжнина (с отделни изключения) е писана на латиница. Тук транслитерирам текста на кирилица, като в първия цитат запазвам оригиналната фонетика, а по-нататък за удобство на читателя я осъвременявам (когато това не засяга ритъма).

¹² Вж. Кр. Станчев. Ритмични основи на старобългарската поезия — В: Славистични изследвания, кн. III, С., 1973, с. 266 и сл.

¹³ Бо л' е в а, — и — болка, мъка, тегло страдание; от по-старо б о л н е в а.

ното житие на св. Алекси. Повтаря се и една от песните, които се срещат в ръкопис № 780.

Ръкопис № 778 е от 1773 г. — две години преди сборника на Павел Дуванлията, с който работи Л. Милетич и който се сочи от него за най-стар датиран павликянски ръкопис. Тук има една песен за Богородица, която липсва в посочените по-горе два ръкописа от СНБ.

Ръкопис № 1309 от СНБ е един от рядко срещаните павликянски ръкописи, написани с кирилица. В него са поместени три песни (за Успение Богородично, за красотата на Мария, за разпятие) и 31 молитвени четиристишия, всяко от които е завършек на прозаично поучение. В Описа на СНБ е отбелязано, че „всичко е превеждано от латински“¹⁴. Но дори и да е така, има ясни свидетелства за творческата работа на преводача. Някои от четиристишията са задраскани и след това написани отново в друг вариант, по-сполучлив. Ето един пример (с. 41):

Първи вариант (задраскан)

Това тяло и мое сърце,
о, девице моя блага,
очисти ги на огън направен
от твоята любов драга.

Втори вариант

Ти, девице, тялото ми
врз огъня светлий очисти
и как злато всевятливо
с ръката си го направи.

В ръкопис № 1310 има още едно четиристишие, също като завършек на прозаичен текст.

Ръкопис № 1313 съдържа споменатите вече „Песни на седемте болести“ и две песни за св. Алекси (срв. по-горе).

Общо посочените шест ръкописа в СНБ съдържат над 100 стихотворни произведения. Като прибавим към тях и посочените от Л. Милетич и В. Чапликов, получава се едно внушително количество от над 200 творби, известни досега, което само по себе си е достатъчно основание за проучването им.

Но има и други достъпни текстове, които още не са влезли в научно обръщение. Например в Пловдивската народна библиотека „Иван Вазов“ се съхраняват два павликянски ръкописа от края на XVIII — нач. на XIX в., които са част от още неопианата сбирка ръкописи, постъпили след 1920 г.

Единият от тях — № 765 — съдържа 5 песни и 8 самостоятелни четиристишия. Първите четири песни (с. 30 и следващите) представят цикъл, посветен на Рождество Христово. Първата песен, която е доста дълга — 23 строфи — започва така:

Ново слънце над Витлеме,
ето истече у нощно време.
Дех! дружина, дех! станети,
очи редом обърнети.
Де се й чудо тей видело,
де се й слънце тей зачело?
У зимно време тей студено,
кога всичко све й запрено...

Акцентираща се върху това, че младенецът се намира в бедна овчарска колиба. Този мотив изпъква особено силно в следващата песен:

Ти слезиш от звездите, о цар от небе,
и у колиба влезши без жал на тебе.
О родено дете блажено,
аз вида, чи трипериш,
о, боже от сила!
Колко си теглил ти за моя мила!

¹⁴ М. Стоянов, Хр. Кодов. Опис на славянските ръкописи в Софийската народна библиотека. Т. IV. С., 1971. с. 113.

Ти си от небе и от земя велик сторител,
пък нямаш дрехи и огън, о мой Спасител.

Мое драго дете благо,

ах! колко ми й драга

тази сирмашия!

Защо и сирмах стана за кротосия....

Следват още две песни от цикъла, в които също ярко се чувства демо-кратичната струя при излагане на библейските събития. Последната песен е интересна с наличието на рефрен, както и с финала си, в който темата за сближаване на божеството и човека зазвучава особено силно, при това с народни интонации, отличаващи впрочем всички песни в ръкописа:

Дех! Исусе дай да мога
да се издигна аз едно време
къде небе от таз земя
и другар твой да съм аз.

На с. 207 има още една песен — за Мария Магдалена. А на с. 97—104 в „Деветница на свети Франциска“ се намират осем четиристишия, всяко под прозаичен текст, явявайки се негово обобщение. Интересна е ритмичната им структура — с едно изключение всички те са разположени на по пет реда, тъй като третият стих е разделен графично на две полустиха.

Приключвайки прегледа на фактическия материал, искам накратко да се спра на въпроса за авторството на тези стихотворения. Много от тях са преводи, по-точно преработки от латински, италиански и хърватски оригинали. Но и Л. Милетич, и В. Чапликов изтъкват, че в редица случаи се касае не за преводи, а за съчинения на местни католически дейци (най-вече на Павел Дуванлията) по чужди образци. А като се има пред вид творческата активност и при преводите (преработките), ясно е, че в повечето случаи трябва да говорим за авторски изяви. Впрочем това не е новост — и през Средновековието, и през ранното Възраждане у нас е много трудно винаги да се различи оригиналното от преводното и компилативното, самата компилация също е вид творчество, особено през тези епохи. Но така или иначе павликанската поезия е плод на местни естетически търсения и творчески заложби, което е важно за по-нататъшните ни разсъждения.

След като бе очертан обемът на известните засега произведения (а евантуални нови находки едва ли ще донесат нещо качествено ново), нека се опитаме да проследим жанровата система и във връзка с нея — и де й н о - т е м а т и ч н а т а н а с о ч е н о с т на павликанската поезия.

Основният жанр са песните. Те доминират както количествено, така и с изявата в тях на най-характерните черти на поезията на нашите павликани. Преобладават лиричните песни, но има и епико-драматични (например диалогизираната отчасти песен за сътворението на света и за грехопадението и др.). В някои отношения те се приближават до стихотворните приказки, но не достигат техния естествен тон на разказване и живостта на диалога. Тяхната задача е да поучават пряко, чрез устата на автора, а не чрез поуката от разговорите и действията на героите, както е в приказките.

Най-голям интерес представляват лирическите песни. Голяма част от тях са тясно свързани с религията и по тематика не се отличават много от сродните им жанрове в средновековната поезия. Но в идейно и стилово отношение те са крачка напред. В тях е отразено повишеното самочувствие на човека, застанал пред прага на новото време. Цитираният по-горе финал на четвъртата песен за Рождество в ръкопис № 765 от ПНБ е много характерен: лирическият герой не моли да бъде удостоен с честта да заеме след смъртта си място от дясната страна на бога (любима библейска формула в средновековната поезия),

а с изрази, напомнящи народната поезия, зове Исус да го вземе за другар на небето.

В същия цикъл, а и в много други песни се набляга силно върху това, че Исус е дошъл на земята като бедняк, че младенецът лежи:

У колиба най-честита,
сиромашка, незавита,
и на слама и на сено
на това време най-студено. (Песен за Рождество, ПНБ, № 765)

Изобщо демократизмът в павликянската поезия е силно изявен. Митологичните евангелски герои са травестирани в образи, близки до мирогледа и светоусещането на обикновения човек от народа, поставени са не в условна, а в конкретна среда, близка до битието на нашите павликяни, които са били селски труженици — пастири и земеделци.

Това демократизиране на религиозната лирика освен в очертаните насоки много ярко се изявява и в областта на езика. Вместо библейската фразеология и символика, вместо пищните риторични потоци на средновековната поезия тук намираме жив народнопесенен език, почерпан от съкровищницата на фолклора. Той е едно от основните средства за травестацията на библейските образи, а с чистотата си (изключително рядка е употребата на турцизми) представлява значителен интерес за езиковедско проучване. С този чист народен език павликянската поезия (и литература изобщо) си служи най-последователно, дори и в строго каноничните религиознообредни песни (например двете песни „На света мисса“ в рък. № 780 в СНБ, л. 68^б и 69^а).

В отделни песни лирическото чувство, възплътено в народни изразни средства, до такава степен напуска религиозните сфери, че единствено посвещението на някой светец ни възпира да ги възприемем като любовни песни. Ето един ярък пример, посочен от Л. Милетич:

Да те милувам
искам, Девице,
варна кралнице,
мое добро.

Близко до тебе
аз да остана,
да се не махна
на мене дай.

Че то те обикна
с милост най-силна,
с драгост най-милна,
с вързел най-здрав.

Майко предрага,
недей ме оставя
никога забравя,
че дип съм слабо.

Каквато обичаш
ти да ми кажеш,
ти да ми обадиш,
аз съм готов.

Извън сърцето
друго не можа
да ти предложа
за поклон мой.

Дор ме не видиш
у здраво спасени
с вечни премени
облечен у рай.

Ах, моя майко,
колко ми й драго
име ти благо
да спом на.

Ето сърцето
аз ти й предавам,
ней ти подавам
дех! ти й земи!

Твое й то веки,
с милост си й зела,
кога си шела
твой да е то.

Толко ми й сладко
тебе да викам,
за теб да пея
на секоя час.

Това стихотворение, писано в началото на XIX в., с няколко десетилетия изпреварва първите прояви на нашата възрожденска любовна лирика (а някои подобни творби са от по-старо време). В него много умело са вплетени два източника: чужди книжовни образци и българската народна песен.

Заслужава да се цитира поне началото и на още едно жизнерадостно стихотворение, често срещано из сборниците, които водят началото си от ръкописа с песни на Павел Дуванлията (т. е. около 1770 г.):

Славейк си пее,
дор слънце изгрее,
гора размее
пролетно време...¹⁵

С ограничен брой песни се представят и някои други разновидности на жанра. Л. Милетич привежда една сатирична „Песен за здраве на кума“, в която католическият свещеник немного умело се опитва да осмее и отрече народните обичаи, свързани с кумуването. Ето няколко стиха за пример:

Брадата му сополева
като коза метилева;
Устата му газкривени
и с лоши думи изпущени.¹⁶

От средата на XIX в. е и една „ода“ за пловдивския католически епископ Андрей Конов, която е на много ниско художествено ниво. Ибо произведението като последните две се появяват по времето на упадък на павликянската поезия, когато капуцините строго преследват демократизма ѝ, и представляват интерес единствено с това, че внасят видово разнообразие в жанра.

Следващият по разпространение и значение жанр са стихотворните приказки и басни. Те са ново за това време явление в българската книжнина. Характерна за тях е диалогичната форма.

Приказките и басните са единственият чисто светски жанр в павликянската поезия. Те нямат предшественици в старобългарската литература и доста изпреварват появата на подобни произведения във възрожденската. Независимо от чуждите образци те търпят силното влияние на фоклора и народния бит и това ги свързва органически с формирането на ново естетическо съзнание у българина от ранното Възраждане. За разлика от песните те са новост за литературата ни не само в идейно и езиково-стилно, но и в жанрово и тематично отношение. Особен интерес представляват моменти като посочения погоре, когато в приказките пряко се поставя основният социален въпрос — за бедните и богатите.

Молитвите, плачовете и похвалите още през Средновековието се обединяват в един жанр в рамките на култовата поезия. Но тогава те са водещ поетически жанр — не само по служба и разпространение, но и по висотата на художествените достижения. В духа на новото време обаче в павликянската поезия този жанр заема по-скромно място. Това вероятно се дължи на неговия консерватизъм, който не отговаря на новите естетически търсения. Този консерватизъм, наложен от тематиката и служебните функции, се изразява и във формата — някои от представителите на този жанр в павликянската поезия твърде много напомнят средновековните образци, особено по отношение на ритмиката и композицията. Това ни дава основание да видим в развитието на жанра един от пътищата за установяване контакт между старата и новата поезия, едно доказателство за съществуването на междинни явления между средновековната и възрожденската поезия, а оттам и за съществуването на известна връзка между тях.

Подобно е значението и на самостоятелните четиристиши и я, които типологически се родят със старобългарските проложни стихове и също като тях съпътствуват творби, изразявайки в концентриран вид техните основни идеи. Те помагат и за изясняването на някои въпроси около ритмиката на павликянската поезия и проблема за степента на творческа изява от страна на павликянските автори.

¹⁶ Л. Милетич. Нашите пазлукани, с. 367—368.

и * * *

Ритмиката наред с езика е един от най-съществените нови елементи, които павликянската поезия внася в литературното ни развитие. В творчеството на източноправославните български автори модерната силабична ритмика, идваща от славянския барок и водеща началото си от Полша и оттам през Украйна, проникваща в Русия, Молдова и Влашко, се появява за пръв път в стихотворението на Стефан Ловешки от 1655 г.¹⁷ По-късно я срещаме в много тромави, несръчни реализации тук-там при преводи и подражания. Едва след първите едно-две десетилетия на XIX в. тя се установява стабилно в т. нар. „даскалска поезия“, както и в творчеството на някои по-изтъкнати автори, за да отстъпи вече при Добри Чинтулов място на силаботонизма. А в павликянската поезия още от самото ѝ начало изосилабизмът с използване на рима е основното средство за изграждане на ритмичната структура, при това в съчетание с един жив народен език. В това отношение павликянската книжнина с повече от половин век изпреварва развитието на основната част от българската литература.

Трябва да се отбележи, че основният ритмоопределител — изосилабизмът — не е последователно издържан. Понякога е заменен от силабичната симетрия, а в много случаи просто е нарушен. Но това явно не е смущавало авторите и преписвачите, те не са стигали до такова робуване на изосилабичната схема, както например по-късно Раковски. И в резултат на това стиховете са запазили своята малко наивна свежест и народна изразителност.

Върху изосилабичната основа и римата се изграждат основните ритмични единици (ритмемите). Най-разпространено е римуваното двустипие — а а / б б / в в. Понякога две двустипия графично се обединяват в четиристишна строфа, запазвайки в ритмично отношение самостоятелността си — а а б б / в в г г. Съществуват и се използват сравнително често и четиристишния ритмем от няколко вида: с римувани само два стиха по схема а б б в или а б в б; с кръстосана рима — а б а б, както и рядко срещаната структура а а б / в в г г. В отделни случаи има тристишни строфи с римуване а а б / в в г, както и по-сложни ритми, например а а б в г г. Някои нови ръкописи или по-внимателното вглеждане във вече известните може да ни предложат и други видове ритми. Но и посочените тук са достатъчни, за да се види, че това е поезия от нов тип, различна от ритмиката на средновековната традиция (поне в рамките на нашето литературно развитие), с която само в отделни случаи я свързват някои консервативни елементи. По-значителна е близостта с ритмиката на народните песни, но покритие естествено няма, тъй като са следвани чужди книжовни образци. Но самото съчетаване на тези образци с народнопесенната традиция и изграждането върху тази основа на едно качествено ново явление разкрива най-добре пътя, по който се е формирала павликянската поезия и по който след няколко десетилетия тръгва и основната част на българската поезия.

Както показва беглият преглед, павликянската поезия е преходно явление между средновековната и новата литература. Религиозната и мирогледна основа, значителна част от тематиката и отделни елементи от формалната ѝ структура са наследени от Средновековието. Същевременно новата трактовка на старите теми и появата на нови, окончателното завършване на започналния с апокрифната литература процес на очовечаване на божеството, навлизането, макар и плахо, на актуалните соци-

¹⁷ Вж. Н. Дилевски. Неизвестно стихотворение на църковнославянски език. — Изв. на ИБЕ, т. VIII, С., 1962.

ални проблеми, появата на нови жанрове и ритмични структури — всичко това извежда павликянската поезия на подстъпите към новата естетическа система и новото художествено съзнание, оформя я като предвъзрожденско явление. Как се постига това?

Много неща говорят за връзката между средновековната и павликянската поезия. Но тук е необходимо малко пояснение. Павликянската поезия не се свързва пряко със старобългарската поетическа традиция. Тя се развива в среда, чужда на източноправославната литература. Връзката е типологическа, а корените ѝ се крият в католическото средновековно предание, което въпреки теологическите различия в идейно-тематично отношение не се отличава принципино от източноправославното, респективно старобългарското. Трябва да се отбележи още, че павликянската поезия отразява един по-късен етап в развитието на средновековната католическа поезия, когато вече ясно се усещат някои нови елементи — демонументализацията на религията, сближаването на християнските герои с обикновения човек, известна сантиментализация на образите, по-широко навлизане на теми и образи от народния живот. По-земна става и морализаторската насоченост.

Към тази традиционна основа се прибавя влиянието на народната поезия, която за пръв път в нашата литературна история се втурва с такава сила в книжовното творчество и ускорява неговото демократизиране.

При допира на тези две самостоятелни дотогава системи — книжовната и фолклорната — се извършват сложни трансформационни процеси. Елементите на средновековната поетическа система, които са запазени, се включват — пряко или с обратен знак — в изграждането на една нова естетическа реалност. Същото се отнася и до елементите, идващи от фолклора. Естествено процесите са недоразвити, много от тях се очертават само като ясно изразени тенденции. Но именно това е ценно за нас. Защото павликянската поезия ни позволява да надникнем в логиката на трансформирането на старата поетическа система, на зараждането на новата, докато съдбата на останалата част от литературата ни по редица обстоятелства е такава, че много от тези процеси се забавят или изобщо не се развиват видимо. Поради забавянето те се смесват с по-късни явления, т. е. развитието протича през скрит, „инкубационен“ период, и в крайна сметка ние се изправяме учудени пред възрожденската литература, без да можем да си обясним добре процесите на нейното зараждане.

В това отношение павликянската поезия, която за нашите условия е едно предвъзрожденско явление, ни помага да видим в реалната им проява тези процеси и явления, които често остават скрити поради скокообразното развитие на останалата, основна част от литературата ни. А това е едно подсещане, че ние все още недооценяваме някои периферни, но по стечение на обстоятелствата останали единствени за даден период прояви на българската литература. И ако към разглеждането на павликянската поезия прибавим и почти непроучения въпрос за ролята на българите и старобългарската традиция в развитието на славяно-румънската поезия, която по-късно изиграва значителна роля (също непроучена) във формирането на ранната възрожденска поезия, ще видим, че някои от сегашните ни представи за прехода от стара към нова литература и изобщо за характера на литературното ни развитие през XVII—XVIII в. са погрешни или поне непълни. Затова разработването на тези въпроси е наложително.